

VITA KALNBĒRZIŅA

Latvijas Universitāte
vita@lanet.lv

Darbības vārda kārtas kategorija latviešu zinātnes valodā kā zinātniskā reālisma rādītājs

1. Darbības vārda kārtas norāda uz darbības vērtējumu vai nu no darbības subjekta vai darbības objekta viedokļa (Valodniecības pamatterminu vārdnīca). Tātad, kārtas kategorija runātājam vai rakstītājam dod izvēli runāt savā vārdā vai sava izpētes objekta vārdā. Ja mēs runājam sava izpētes objekta vārdā, mūsu izteikumi iegūst formālu objektivitāti un tādējādi tiem nav nepieciešami pierādījumi.
2. Tradicionāli zinātne tika uztverta kā sistemātiska pētniecība, kuras nolūks ir ar eksperimentu, dedukciju un novērojumu palīdzību izskaidrot kādas parādības (Ideju vārdnīca), taču 20. gadsimtā zinātnes loma mainās no skaidrošanas uz pārbaudi: zinātnes metode ir zinātnieka ideju jeb hipotēžu pārbaude ar eksaktu eksperimentu palīdzību (Karls Poppers). Tātad zinātnieks atzīst savas idejas vai sava uzskata relativitāti un runā savā vārdā nevis sava izpētes objekta vārdā, tātad lietojot darāmo kārtu.
3. Zinātnes valodas diahroniskie pētījumi liecina pretējo, 17. gadsimta zinātnieki savu ideju izklāstā bieži lieto darāmo kārtu, bet 20. gadsimta sākumā zinātnes valodā palielinās ciešamās kārtas lietojums (Hans Lindquist, Christian Mair un Marianne Hundt, 2004).
4. Zinātnieku atšķirīgie uzskati, izvēloties zinātnisko reālismu (realitāte pastāv neatkarīgi no runātāja psihes) vai zinātnisko relativismu (objektīva patiesība ir atkarīga no sociālā un vēsturiskā konteksta jēdzieniskās shēmas), izpaužas ciešamās kārtas biežuma rādītājos. Latviešu un angļu valodas zinātniskās valodas atšķirības ciešamās kārtas lietojuma biežumā atklāj zinātnieku atšķirīgos uzskatus par savu lomu sabiedrībā.
5. Darbības vārdu kārtas kategorijas izpēti var balstīt zinātniskās valodas korpusu datos (zinātnes kontrolētā vidē) vai google.com datu bāzē (virtuālā realitātē); ja valodas korpusi ir reprezentatīvi, biežuma rādītāji abos izpētes veidos sakrīt.